

FACULTAS IURIDICA
Universitatis Ressoviensis

ARBITRAŻ I MEDIACJA
JAKO INSTRUMENTY
WSPIERANIA
PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

FACULTAS IURIDICA
Universitatis Ressoviensis

IUS ET ADMINISTRATIO

Zeszyt specjalny

ARBITRAŻ I MEDIACJA JAKO INSTRUMENTY WSPIERANIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

*Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej
przez Zakład Prawa Handlowego i Gospodarczego Wydziału Prawa
Uniwersytetu Rzeszowskiego w Rzeszowie w dniach 22–23 września 2006 roku*

Rzeszów 2006

Rada Naukowa:
Jerzy Wratny (przewodniczący), Maria Kiovská, Jan Łukasiewicz,
Stanisław Sagan, **Zbigniew Sobolewski**

Redakcja:
Jan Olszewski,
Beata Sagan,
Roman Uliasz

Redaktor techniczny
Marek Bobowski (Mitel)

ISSN 1732-7318

Wydawca
mitel

35-205 Rzeszów, ul. Warszawska 5/7, tel./fax 017 852-13-62

Spis treści

Wprowadzenie	5
--------------------	---

ARTYKUŁY

Arkadiusz Bieliński Mediacja jako forma rozwiązywania, a nie rozstrzygania sporów na gruncie polskiego postępowania cywilnego – zagadnienia wybrane	9
Lukasz Błaszczak Sąd polubowny a sąd powszechny – określenie wzajemnych relacji w świetle przepisów kodeksu postępowania cywilnego	15
Kamila Dębowska Konstrukcja prawna umowy o arbitraż stosowana w obrocie gospodarczym	29
Kinga Flaga-Gieruszyńska Wpływ mediacji na tok procesu cywilnego	39
Izabella Gil Mediacja w postępowaniu cywilnym i sądowoadministracyjnym – zagadnienia prawnoporównawcze	49
Ján Husár Rozhodca v rozhodcovskom konaní	63
Tomáš Illeš B2C elektronický obchod a alternatívne riešenie sporov: vybrané otázky	73
Czesław Paweł Kłak Mediacja w kodeksie postępowania karnego z 1997 r. Uwagi <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>	85

Katarzyna Kłosowska

**Znaczenie pozajurysdykcyjnych form rozstrzygania sporów
w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym** 93

Anna Krawczyk

**Problematyka skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego
w świetle prawa międzynarodowego i prawa krajowego** 107

Robert Kulski

**Postępowanie dowodowe przed sądami polubownymi
w ujęciu prawa polskiego i prawa amerykańskiego** 115

Tomasz Miśko

Arbitraż handlowy a orzekanie na zasadach słuszności 127

Rafał Morek

**Czy sąd może skierować sprawę do mediacji, pomimo iż strona
„nie wyraziła zgody na mediację”?**
Uwagi na zasadzie dobrowolności mediacji na tle art. 183⁸ § 3 k.p.c. 139

Jan Olszewski

**Nowe instytucje w postępowaniu przed sądami polubownymi
w aspekcie ich użyteczności dla przedsiębiorców** 149

Beata Sagan

Problematyka poufności sądownictwa polubownego (komunikat) 169

Jozef Suchoża

**Právna povaha arbitrážneho (rozhodcovského) konania (s osobitným
zreteľom na rozhodovanie obchodných sporov)** 175

Janusz Szpila

Sądy polubowne w sporach prawa pracy 187

Roman Uliasz

**Zdolność arbitrażowa sporów wynikłych z zaskarżenia uchwał
zgromadzeń spółek kapitałowych** 199

Daniel Wacinkiewicz

**Rola polubownych sądów konsumenckich w systemie ochrony
praw konsumentów** 211

Magdalena Żurawska

**Mediacja – nowa metoda rozwiązywania sporów
z zakresu prawa pracy** 221

Wprowadzenie

Gospodarka krajowa uległa w ciągu ostatnich kilkunastu lat i ulega nadal przeobrażeniom. Zmiany te znajdują odbicie także w sferze stosunków społeczno-gospodarczych. Pomiedzy uczestnikami obrotu gospodarczego pojawiają się konflikty, będące naturalną konsekwencją podjęcia i prowadzenia działalności gospodarczej. Ich rozwiązywaniem nie musi zajmować się sądownictwo państwowe, którego niewydolność paraliżuje stosunki gospodarcze. Bez trudu można zauważyć, że sądowy wymiar sprawiedliwości przestał odpowiadać potrzebom nowoczesnego obrotu handlowego. Dlatego wśród przedsiębiorców narasta zainteresowanie alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów.

Założeniem konferencji zorganizowanej przez Zakład Prawa Handlowego i Gospodarczego Uniwersytetu Rzeszowskiego na temat „Arbitraż i mediacja jako instrumenty wspierania przedsiębiorczości” jest poszerzenie wiedzy o sądownictwie arbitrażowym i mediacji, jako przyjętej w polskim systemie prawnym formie alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów sądowych (ADR), w szczególności na wskazanie korzyści z nich płynących. Organizatorzy mają nadzieję, że upowszechnianie wiedzy na ten temat przyczyni się do zmniejszenia liczby konfliktów powstających w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, poprawy warunków jej prowadzenia, wzrostu wymiany handlowej z zagranicą, a w konsekwencji postrzegania Polski jako kraju przyjaznego przedsiębiorcom. Do udziału w konferencji zostali zaproszeni specjaliści tej problematyki z krajowych i zagranicznych ośrodków akademickich, praktycy, a także uczestnicy obrotu gospodarczego. Wymiana poglądów pomiędzy uczestnikami pozwoli na głębszą analizę aktualnych rozwiązań prawnych i ich stosowanie w praktyce życia gospodarczego. Na pewno nie zostaną wskazane wszystkie wątpliwości, spostrzeżenia i oceny z uwagi na ramy czasowe konferencji, a sformułowanie nawet fragmentarycznych ocen będzie dobrym pretekstem do organizowania przez ośrodki naukowe dalszych konferencji i sympozjów poświęconych tej problematyce.

Konferencja uzyskała patronat Prezesa Izby Cywilnej Sądu Najwyższego prof. Tadeusza Erecińskiego, Wojewody Podkarpackiego pani Ewy Draus Marszałka

Województwa pana Leszka Deptuły, a także Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych.

Materiały konferencyjne, które oddajemy Czytelnikom, stanowią dobry przykład wielości i złożoności problemów, które rodzą regulacje związane z sądownictwem polubownym i mediacjami. Ze względu na indywidualny proces badawczy, artykuły nie tworzą jednolitej analizy problemu. Są tu rozwiązania o charakterze analitycznym, jak i syntetycznym. Wnoszą one jednak szereg propozycji i wyjaśniają, a przede wszystkim stanowią ciekawą interpretację tego nowego obszaru prawa. Ze względu na tę złożoność wyłączną odpowiedzialność za treść nadesłanych opracowań ponoszą ich Autorzy.

Organizatorzy pragną serdecznie podziękować wszystkim, którzy deklarując swoje uczestnictwo poparli inicjatywę zorganizowania konferencji poświęconej tej jakże ważkiej problematyce, a także tym osobom i instytucjom, które w różny sposób pomogły zrealizować to przedsięwzięcie.

Jan Olszewski

ARTYKUŁY

Nie wydaje się, aby zasada dobrowolności mediacji doznawała w ten sposób istotnego uszczerbku. Jej gwarancje należy uznać za wystarczające. Każda ze stron może skutecznie sprzeciwić się skierowaniu sprawy przez sąd do mediacji w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia lub doręczenia jej odpisu postanowienia. Jeżeli tego – z różnych względów – nie uczyni, może wycofać zgodę na mediację w każdym czasie w jej toku, co spowoduje, że sprawa wróci do rozpoznania przez sąd w zwykłym trybie. Wreszcie, w żadnym przypadku – niezależnie od wyrażenia zgody albo braku zgody na udział w mediacji – jej uczestnik mediacji nie jest obowiązany do zawarcia ugody przed mediatorem.

Jan Olszewski*

Nowe instytucje w postępowaniu przed sądami polubownymi w aspekcie ich użyteczności dla przedsiębiorców

1. UWAGI WSTĘPNE

Jedną z dróg zwiększania bezpieczeństwa w obrocie gospodarczym, a także odciążania sądownictwa państwowego jest promowanie sądownictwa polubownego. Pomimo iż stosowne przepisy regulujące tę problematykę istniały, to jednak ich bardzo ogólna forma zniechęcała praktyków do wprowadzania zapisów na arbitraż w kontraktach gospodarczych. Sytuacja uległa jednak zmianie po nowelizacji k.p.c. z 28 lipca 2005 roku¹. Podstawową cechą nowych przepisów jest ich znaczne rozszerzenie.

Problematykę sądów polubownych umieszczono, podobnie jak to było wcześniej, w ramach k.p.c. Są zawarte w części piątej od art. 1154 do 1217 k.p.c. Przepisy te po raz pierwszy kompleksowo regulują sądownictwo polubowne (arbitraż) zarówno krajowy, jak i zagraniczny².

Szczególnie ważne są nowe przepisy o sądach polubownych w celu zmniejszenia obaw potencjalnych eksporterów i importerów w kontaktach z zagranicą. Bardzo

* Prof. UR dr hab. Jan Olszewski – kierownik Zakładu Prawa Handlowego i Gospodarczego, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski.

¹ Przepisy te weszły w życie 17.10.2005 r.

² W prawie międzynarodowym istnieje kilka aktów wspomagających arbitraż do najważniejszych należy:

1. Ustawa modelowa – Prawo Modelowe – w sprawie międzynarodowego arbitrażu handlowego UNCITRAL (1985). Zalecona państwom przez Zgromadzenie Ogólne ONZ jako ustawa wzorcowa do inkorporowania do ustawodawstw krajowych.

2. Zasady Postępowania Arbitrażowego UNCITRAL (1976). Uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne dnia 15 grudnia 1976 roku.

W chwili obecnej Polska jest stroną szeregu konwencji o arbitrażu międzynarodowym. Jest to w szczególności: „Protokół w sprawie klauzul arbitrażowych” podpisany w Genewie w 1923 roku, uznający ważność zapisu i klauzul arbitrażowych podających spór z kontraktów handlowych arbitrażowi za granicą; konwencja nowojorska z 1958 roku o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych zapewniająca wzajemną wykonywalność orzeczeń arbitrażowych wydawanych na terytorium państwa będącego stroną konwencji; konwencja genewska z 1961 roku zwana europejską konwencją w sprawie międzynarodowego arbitrażu handlowego, określająca zasady powstawania sądów arbitrażowych w arbitrażu nieorganizowanym i zasady ich działania.

dobrze uzasadnienie potrzeby istnienia arbitrażu w stosunkach międzynarodowych podaje prof. J. Rajski. Wskazuje on na prawie zupełny brak międzynarodowego sądownictwa, które rozstrzygałoby spory z kontraktów międzynarodowych³. Rozstrzyganie ich przez sądy jednego z państw, do których przynależą strony, łamie harmonię i nie zapewnia pełnej równości stron w sporze. Dlatego też zapisy na sąd polubowny są jedyną gwarancją zapewniającą równość stron w przyszłym sporze. Właściwy zapis może nadać przyszłemu sądowi arbitrażowemu w pełni międzynarodowy charakter jeśli reprezentować będą go arbitrzy wybrani przez strony.

2. ZAKRES SPRAW PODLEGAJĄCYCH POD SĄDY POLUBOWNE I MIEJSCE JEGO POSTĘPOWANIA

Niejako podstawową kwestią dla przedsiębiorców związaną z praktycznym korzystaniem z sądów polubownych jest katalog spraw, jakie mogą być skierowane do rozstrzygnięcia w sądach polubownych. Zgodnie z art. 1157 k.p.c. wskazano, że generalny zakres (który może wyłączyć jedynie przepis szczególny) obejmuje spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe – mogące być przedmiotem ugody sądowej, z wyjątkiem spraw o alimenty.

Przepisy odnoszące się do sądów polubownych stosuje się, jeżeli miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, warto tu podkreślić, że możliwe jest korzystanie z polskiego sądu także wtedy, gdy miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej lub nie jest oznaczone (art. 1157 k.p.c.).

Miejsce postępowania przed sądem polubownym wskazują strony, a w razie braku takiego wskazania określa je sąd polubowny, biorąc pod uwagę przedmiot postępowania, okoliczności sprawy i dogodność dla stron. W art. 1155 § 2 k.p.c. ustawodawca wprowadził domniemanie, jeżeli miejsce postępowania przed sądem polubownym nie zostało określone przez strony ani przez sąd polubowny. Uważa się, że miejsce tego postępowania znajdowało się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, gdy na tym terytorium zostało wydane orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

Sądom polskim przysługuje jurysdykcja krajowa w sprawach, które reguluje k.p.c., jeżeli miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Sądom polskim przysługuje jurysdykcja krajowa także wtedy, gdy przepisy niniejszej części przewidują czynności sądu w związku z postępowaniem przed sądem polubownym, którego miejsce znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej albo nie jest oznaczone.

Należy zaznaczyć, że przepisy k.p.c. stosuje się zarówno do sądu polubownego powołanego do rozstrzygnięcia poszczególnego sporu, jak i składów orzekających

³ J. Rajski, *Nowe wyzwania wobec sądów arbitrażowych*, PPH 2001, Nr 2, s. 1.

powołanych w ramach stałego sądu polubownego. W ten sposób nie dochodzi do niepotrzebnego rozwarstwienia procedur.

3. ELEMENTY ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

Elementem niejako pierwszoplanowym dla przedsiębiorców jest sporządzenie w umowie klauzuli z zapisem na sąd polubowny. Opracowanie takiego sformułowania jest generalnie dowolne i wydaje się nie napotykać problemów. Kilka jednak uwag w tym zakresie może mieć walor praktyczny.

Zgodnie z art. 1161 k.p.c., poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wymaga zapisu na sąd polubowny, tzn. jest to umowa stron, w której należy wskazać przedmiot sporu lub stosunek prawny, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć.

Bezskuteczne są postanowienia zapisu na sąd polubowny naruszające zasadę równości stron, w szczególności uprawniające tylko jedną stronę do wytoczenia powództwa przed sądem polubownym przewidzianym w zapisie albo przed sądem. Zapis na sąd polubowny może wskazywać stały sąd polubowny jako właściwy do rozstrzygnięcia sporu. Jeżeli strony nie postanowiły inaczej, wiąże je regulamin stałego sądu polubownego obowiązujący w dacie zawarcia zapisu na sąd polubowny. Podobnie jak to było wcześniej, zapis na sąd polubowny powinien być sporządzony na piśmie (art. 1162 § 1 k.p.c.). W nowelizacji uwzględniono także postulaty doktryny⁴ i dodano w § 2, że wymaganie dotyczące formy zapisu na sąd polubowny jest spełnione także wtedy, gdy zapis zamieszczony został w wymienionych między stronami pismach lub oświadczeniach złożonych za pomocą środków porozumiewania się na odległość, które pozwalają utrwalić ich treść. Powołanie się w umowie na dokument zawierający postanowienie o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spełnia wymagania dotyczące formy zapisu na sąd polubowny, jeżeli umowa ta jest sporządzona na piśmie, a to powołanie się jest tego rodzaju, że czyni zapis częścią składową umowy.

Oprócz rozszerzenia zakresu sądów polubownych na spory korporacyjne, przewidziano dogodną formę zapisu, gdyż zgodnie z art. 1163 § 1 k.p.c. zamieszczony w umowie (statucie) spółki handlowej zapis na sąd polubowny dotyczący sporów ze stosunku spółki wiąże spółkę oraz jej współników. Podobną zasadę przyjęto do zapisów na sąd polubowny zawartych w statucie spółdzielni lub stowarzyszenia. Zapisy w umowach spółek mogą być jednak uzupełniane o później opracowane klauzule.

Wyraźnie należy podkreślić, że zwiększone wymagania są jednak na zapis na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy, gdyż może on być sporządzony tylko po powstaniu sporu i wymaga zachowania formy pisemnej. Tu

⁴ J. Rajski, *Nowe wyzwania...*, *op. cit.*

należy podkreślić, że przepis art. 1162 § 2 k.p.c. nie stosuje się, tzn. nie można m.in. wykorzystywać środków porozumiewania się na odległość, które utrwalają ich treść.

W sposób rozszerzający należy interpretować też pełnomocnictwa, gdyż pełnomocnictwo do dokonania czynności prawnej udzielone przez przedsiębiorcę obejmuje również umocowanie do sporządzenia zapisu na sąd polubowny w zakresie sporów wynikających z tej czynności prawnej, chyba że z pełnomocnictw wynika co innego (art. 1167 k.p.c.). W zakresie sporu w spółkach i innych korporacjach.

Na marginesie ww. przepisów należy jednak dodać, że spory korporacyjne przed sądem polubownym są obecnie możliwe po spełnieniu kilku formalności. Przede wszystkim wszyscy współnicy powinni taki zapis uzgodnić i podpisem potwierdzić. W niewielkich spółkach jest to możliwe i generalnie łatwe do wdrożenia. Spółki liczne mogą napotkać tu istotne trudności. Ponadto statut lub umowa spółki kwestię tę powinna w miarę precyzyjnie regulować.

Jak dowodzi wieloletnia praktyka, bardzo ważną sprawą przydatną do umieszczania w zapisach na sąd polubowny jest precyzyjne określenie, jeżeli już nie konkretnych arbitrów, to przynajmniej specjalizacji zawodowych, w które będą wyposażeni przyszli arbitrzy.

4. KONSEKWENCJE ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

4.1. Związanie procesowe

Podstawowym skutkiem zapisu na sąd polubowny jest związanie procesowe przyszłego sporu z tym sądem. Dlatego też w razie wniesienia do sądu sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny, sąd odrzuca pozew lub wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego, jeżeli pozwany albo uczestnik postępowania nieprocesowego podniósł zarzut zapisu na sąd polubowny przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Reguły tej nie stosuje się, gdy zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny, niewykonalny albo utracił moc, jak również wtedy, gdy sąd polubowny orzekł o swej niewłaściwości. Zapis rodzi też odwrotny skutek procesowy, gdyż wniesienie sprawy do sądu nie stanowi przeszkody do rozpoznania sprawy przez sąd polubowny. Powyższe zasady stosuje się także, gdy miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej lub nie jest oznaczone (art. 1165 § 1–4 k.p.c.).

4.2. Zabezpieczenie roszczeń

Wart podkreślenia jest jednak art. 1166 § 1 k.p.c., który należy wykorzystać, gdy tylko pojawia się spór. Art. 1166 § 1 stwierdza, iż oddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nie wyłącza możliwości zabezpieczenia przez sąd roszczeń do-

chodzonych przed sądem polubownym. W § 2 wskazano zaś, że przepis ten stosuje się także, gdy miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej lub nie jest oznaczone.

5. PRAWO WŁAŚCIWE I ZASADA SŁUSZNOŚCI

Ustawodawca wyjątkowo szeroko uregulował podstawy prawne, które będą decydować o rozstrzygnięciu, zgodnie z art. 1194 § 1 sąd polubowny rozstrzyga spór według prawa właściwego dla danego stosunku, a gdy strony go do tego wyraźnie upoważniły – według ogólnych zasad prawa lub zasad słuszności. Podstawowym źródłem są postanowienia umowy oraz ustalone zwyczaje mające zastosowanie do danego stosunku prawnego.

Bardzo często przesłanką zniechęcającą do sporów przed sądami zagranicznymi jest bariera językowa. Sąd polubowny znacząco problem ten zmniejsza. Obecnie, zgodnie z art. 1187 § 1 k.p.c., strony mogą dowolnie uzgodnić język lub języki, w których będzie prowadzone postępowanie. W braku takiego uzgodnienia, o języku lub językach postępowania decyduje sąd polubowny. Od tej chwili uzgodnienie stron lub decyzja sądu polubownego, jeżeli nie postanowiono w nich inaczej, mają zastosowanie do wszystkich oświadczeń pisemnych stron, rozprawy oraz orzeczeń i zawiadomień sądu polubownego. Aby ułatwić postępowanie o charakterze międzynarodowym, sąd polubowny może zarządzić, aby do każdego dokumentu było dołączone jego tłumaczenie na język lub języki uzgodnione przez strony lub określone przez ten sąd.

6. SKŁAD SĄDU POLUBOWNEGO I PRAWA SĘDZIÓW

Jak wykazywała dotychczasowa praktyka, wiele zapisów na sąd polubowny miało bardzo ograniczony zakres ustaleń. Z chwilą pojawienia się sporu pomiędzy stronami uzupełnienie zapisu jest zaś niezwykle trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Z takich to też względów ustawodawca w art. 1195 k.p.c. wskazał kilka reguł związanych z ustaleniem składu sądu polubownego. Jeżeli sąd polubowny rozpoznaje sprawę w składzie więcej niż jednego arbitra, jego orzeczenia zapadają większością głosów, chyba że strony uzgodniły inaczej. Orzeczenia w kwestiach proceduralnych może wydawać samodzielnie arbiter przewodniczący, jeżeli zostanie upoważniony do tego przez strony lub przez pozostałych arbitrów.

Wprowadzono także możliwość, że arbiter, który głosował przeciwko stanowisku większości może na wyroku przy swoim podpisie zaznaczyć, że zgłosił zdanie odrębne. Uzasadnienie takiego zdania odrębnego należy sporządzić w terminie dwóch tygodni od dnia sporządzenia motywów rozstrzygnięcia i dołączyć do akt sprawy.

Jeżeli przy wydawaniu wyroku nie można osiągnąć wymaganej jednomyślności lub większości głosów co do rozstrzygnięcia o całości lub o części przedmiotu sporu, zapis na sąd polubowny w tym zakresie traci moc.

7. UGODA PRZED SĄDEM

Jeżeli strony zawarły ugodę przed sądem polubownym, sąd polubowny umarza wstępowanie. Osnowa ugody powinna być wciągnięta do protokołu i stwierdzona podpisami stron. Na wniosek stron sąd polubowny może nadać ugodzie formę wyroku. Stąd też wyrok sądu polubownego wydany podstawie ugody stron powinien odpowiadać wszystkim wymaganiom typowym dla wyroków i zawierać stwierdzenie, że jest wyrokiem sądu polubownego. Wyrok taki ma takie same skutki jak każdy inny wyrok sądu polubownego. Generalnie zaś wyroki sądu polubownego powinny być sporządzane na piśmie i podpisane przez arbitrów, którzy je wydali. Jeżeli wyrok jest wydany przez sąd polubowny rozpoznający sprawę w składzie trzech lub więcej arbitrów, wystarczą podpisy większości arbitrów z podaniem przyczyny braku pozostałych podpisów. Aby ułatwić ocenę realizacji wyroków, powinny być one wyposażone w motywy rozstrzygnięcia. Ponadto wyrok sądu polubownego powinien wskazywać zapis na sąd polubowny, na podstawie którego wydano wyrok, zawierać oznaczenie stron i arbitrów, a także określać datę i miejsce jego wydania. Gdy każdy z arbitrów podpisuje wyrok w innym państwie, a strony nie określiły miejsca wydania wyroku, miejsce to określa sąd polubowny. Ostatecznie wyrok sądu polubownego doręcza się stronom (art. 1197 k.p.c.).

8. ORZĘKANIE O WŁAŚCIWOŚCI SĄDU POLUBOWNEGO

Problem ustalenia właściwości sądu w szeregu sytuacjach może wpływać na efektywność gospodarczą przedsiębiorców. Przede wszystkim obecnie kwestia ta w k.p.c. jest szeroko omówiona, wręcz stanowi kluczowe zagadnienie, a które do nowelizacji k.p.c. było jedynie sygnałnie omówione. Obecnie ustawodawca w art. 1180 § 1–3 k.p.c. niezwykle szczegółowo sprecyzował, kto i kiedy może orzekać o właściwości. Przede wszystkim uprawniono tu sąd polubowny, który może orzekać o swej właściwości, w tym o istnieniu, ważności albo skuteczności zapisu na sąd polubowny. Podkreślono tu też, że nieważność albo wygaśnięcie umowy podstawowej, w której zamieszczono zapis na sąd polubowny samo przez się nie oznacza nieważności lub wygaśnięcia zapisu. Dla przedsiębiorców bardzo przydatne jest specjalne ograniczenie przedłużania procedury np. zakazano podnoszenie zarzutu braku właściwości sądu polubownego do chwili, jaką tworzy odpowiedź na pozew (lub w inny termin określony przez strony, chyba że przed upływem terminu strona nie знаła i przy dołożeniu należytej staranności nie mogła poznać

podstawy takiego zarzutu, albo jego podstawa powstała dopiero po upływie tego terminu). Ponadto wzmocniona została, w zakresie oceniania właściwości, rola sądu polubownego także poprzez to, że w obu wypadkach sąd polubowny może rozpoznać zarzut podniesiony po terminie, ale tylko wtedy, jeżeli uzna opóźnienie za usprawiedliwione. Wyznaczenie arbitra przez stronę lub uczestniczenie strony w jego wyznaczeniu nie pozbawia jej prawa do podniesienia tego zarzutu. Zarzut, że zgłoszone w toku postępowania żądanie strony przeciwnej wykracza poza zakres zapisu na sąd polubowny, powinien być podniesiony niezwłocznie po zgłoszeniu takiego żądania. Tu także sąd polubowny może rozpoznać zarzut podniesiony po tym terminie, jeżeli uzna opóźnienie za usprawiedliwione.

O zarzucie braku właściwości sąd polubowny może orzec w odrębnym postanowieniu. Jeżeli sąd polubowny takim postanowieniem oddali zarzut, każda ze stron może w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia jej tego postanowienia wystąpić do sądu o rozstrzygnięcie.

Warto tu podkreślić, że aby nie przedłużać postępowania ustawodawca wskazał, że wszczęcie postępowania związanego z brakiem właściwości przed sądem nie wstrzymuje rozpoznania sprawy przez sąd polubowny. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

9. ARBITER

9.1. Powołanie, odwołanie i ustąpienie arbitra

Ustawodawca przewidział kilka wariantów powołania arbitrów. Pierwszym rozwiązaniem jest powołanie arbitra przez strony lub przynajmniej sposobu jego powołania. Jeśli nie dokonano tego k.p.c. w art. 1171 § 2 k.p.c. przewiduje specjalną procedurę.

Oprócz arbitrów do bieżącego wykonania arbitrażu strona lub strony mogą powołać także arbitra zastępczego na wypadek śmierci, ustąpienia, odwołania (wygaśnięcia powołania) arbitra. Art. 1199 k.p.c. określa, kiedy kończą się obowiązki arbitra – po wydaniu wyroku albo postanowienia o umorzeniu postępowania lub innego postanowienia kończącego postępowanie w sprawie, kończą się obowiązki arbitrów z wyjątkiem obowiązków określonych w art. 1200–1203 i art. 1204 § 1 k.p.c. Chodzi tu m.in. o sprostowania i uzupełnienia wyroków (art. 1199 k.p.c.).

Odwołanie arbitra

Ustawodawca przewidział w art. 1177 bardzo łatwą procedurę odwołania arbitrów. Strony mogą w każdym czasie złożyć zgodne oświadczenie na piśmie o odwołaniu każdego z arbitrów. Zaś na wniosek którejkolwiek ze stron sąd może odwołać arbitra, jeżeli jest oczywiste, że arbiter nie wykona swych czynności w odpowiednim terminie lub jeżeli opóźnia się z ich wykonywaniem bez uzasadnionej przyczyny.

W razie wygaśnięcia powołania arbitra nowy (zastępczy) arbiter jest powoływany w sposób, który jest przewidziany dla powołania arbitra.

Aby ograniczyć odwołania arbitrów w art. 1178 § 2 przewidziano, że jeżeli ustąpienie lub odwołanie przez strony lub sąd arbitra powołanego przez jedną ze stron miało miejsce dwukrotnie, druga strona może zażądać, aby sąd wyznaczył nowego (zastępczego) arbitra za stronę przeciwną. Z wnioskiem takim strona może wystąpić w terminie tygodnia od dnia, w którym dowiedziała się, że nowy (zastępczy) arbiter powołany przez stronę przeciwną ustąpił lub został odwołany.

Ustąpienie arbitra

Obok wyłączenia arbitra przez strony lub przez sąd, istnieje też możliwość, że arbiter ustąpi samodzielnie. Może to zrobić w każdym czasie, z tym, że jeżeli ustąpienie nastąpiło bez ważnych powodów, arbiter ponosi odpowiedzialność, za wynikłą stąd szkodę.

9.2. Podstawy i tryb wyłączenia arbitra

Arbiter może być wyłączony tylko wtedy, gdy zachodzą okoliczności, które budzą uzasadnione wątpliwości co do jego bezstronności lub niezależności, a także wtedy, gdy nie ma kwalifikacji określonych w umowie stron (art. 1174 § 2 k.p.c.).

Aby uniknąć długich procedur wyłączających arbitra, w art. 1174 § 1 k.p.c. nakazano, że osoba powołana na arbitra powinna niezwłocznie ujawnić stronom wszystkie okoliczności, które mogłyby obudzić wątpliwości co do jej bezstronności lub niezależności.

Podstawowy tryb wyłączenia arbitra mają określić postanowienia zawarte w zapisie na sąd polubowny lub też strony mogą ustalić te kwestie później.

Ponadto szereg uprawnień związanych z wyłączaniem arbitrów przewiduje k.p.c. W art. 1176 § 2 k.p.c. wskazano, że jeżeli w terminie miesiąca od dnia, w którym strona zgłosiła do sądu polubownego żądanie wyłączenia arbitra w trybie określonym przez strony arbiter nie zostanie wyłączony, strona żądająca wyłączenia może w terminie następnych dwóch tygodni wystąpić do sądu z wnioskiem o wyłączenie arbitra. Odmienne postanowienia umowy stron są bezskuteczne.

Jeżeli strony nie postanowiły inaczej, strona żądająca wyłączenia arbitra powinna w terminie dwóch tygodni od dnia, w którym dowiedziała się o jego powołaniu lub od dnia, w którym dowiedziała się o okolicznościach wymienionych w art. 1174 § 2 k.p.c., zawiadomić o tym na piśmie wszystkich arbitrów powołanych do rozstrzygnięcia sprawy oraz stronę przeciwną. W zawiadomieniu, które powinno być jednocześnie wysłane do wszystkich tych osób, należy wskazać okoliczności uzasadniające żądanie wyłączenia (art. 1176 § 3 k.p.c.).

Jeżeli w terminie dwóch tygodni od dnia, w którym zgodnie z przepisem § 3 doręczono arbitrowi zawiadomienie o żądaniu jego wyłączenia, arbiter ten sam nie ustąpi lub nie zostanie odwołany na mocy zgodnych oświadczeń stron złożonych

na piśmie, strona żądająca wyłączenia może w terminie następnych dwóch tygodni wystąpić do sądu z wnioskiem o wyłączenie arbitra (art. 1176 § 4 k.p.c.).

Jeżeli arbiter ustępuje lub zostaje odwołany przez strony w związku z żądaniem jego wyłączenia, nie oznacza to samo przez się, że żądanie to było uzasadnione.

Wniesienie do sądu wniosku, o którym mowa w § 2 i 4 nie ma wpływu na bieg postępowania przed sądem polubownym, chyba że sąd polubowny postanowi zawiesić to postępowanie do czasu rozstrzygnięcia takiego wniosku przez sąd.

Należy jednak podkreślić, że wyłączenia arbitra, którego strona sama powołała lub w powołaniu którego uczestniczyła, może ona żądać tylko z przyczyn, o których się dowiedziała po jego powołaniu.

9.3. Prawo do wynagrodzenia

Aby zapewnić profesjonalizm i wysoki poziom orzecznictwa, w k.p.c. wskazano, że arbiter ma prawo do wynagrodzenia za swoje czynności oraz do zwrotu wydatków poniesionych w związku z wykonywaniem tych czynności. Odpowiedzialność stron z tego tytułu jest solidarna.

Jeżeli co do wysokości wynagrodzenia i zwracanych wydatków nie nastąpiło porozumienie arbitra ze stronami, arbiter może żądać, aby sąd ustalił jego wynagrodzenie stosownie do nakładu pracy oraz wartości przedmiotu sporu, a także wydatki podlegające zwrotowi.

Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie (art. 1179 § 1–3 k.p.c.).

10. PROCEDURA PRZED SĄDEM POLUBOWNYM

10.1. Terminy rozpoczęcia postępowania, wniesienia pozwu, wymuszanie aktywności

Ustawodawca wyjaśnił też, że w braku odmiennego uzgodnienia stron, postępowanie przed sądem polubownym rozpoczyna się w dniu, w którym pozwanemu doręczono pismo zawierające żądanie rozpoznania sprawy w postępowaniu przed sądem polubownym (tzw. wezwanie na arbitraż). Wezwanie na arbitraż powinno dokładnie określić strony i przedmiot sporu oraz wskazywać zapis na sąd polubowny, na podstawie którego postępowanie ma być prowadzone, a także zawierać wyznaczenie arbitra, jeżeli należy to do strony, która dokonuje wezwania na arbitraż (art. 1186 k.p.c.).

W terminie ustalonym przez strony lub, jeżeli strony nie postanowiły inaczej, w terminie wyznaczonym przez sąd polubowny, powód powinien wnieść pozew, a pozwany może złożyć odpowiedź na pozew. Do pozwu i odpowiedzi na pozew strony mogą dołączyć dokumenty, jakie uznają za stosowne.

W braku odmiennego uzgodnienia stron pozew lub odpowiedź na pozew mogą być uzupełnione lub zmienione w toku postępowania przed sądem polubownym, chyba że sąd polubowny nie dopuści do takiego uzupełnienia lub takiej zmiany ze względu na zbyt późne ich dokonanie. Powyższe zasady stosuje się także do powództwa wzajemnego (art. 1188 § 1–3 k.p.c.).

Brak aktywności powoda lub pozwanego rodzi różne skutki prawne. Sąd umarza postępowanie, jeżeli powód nie wniesie pozwu. Natomiast jeżeli pozwany nie wniesie odpowiedzi na pozew zgodnie, sąd polubowny prowadzi postępowanie z tym jednak, że brak odpowiedzi na pozew nie może być uznany za przyznanie faktów przytoczonych w pozwie (art. 1188 k.p.c.). Aby jednak wymusić aktywność stron wskazano, że jeżeli strona nie stawia się na rozprawę lub nie przedstawi dokumentów, które strona obowiązana była przedłożyć, sąd polubowny może prowadzić postępowanie i wydać wyrok na podstawie zebranego materiału dowodowego. Powyższych zasad nie stosuje się, jeżeli strona usprawiedliwi swą bezczynność lub niestawiennictwo, chyba że strony postanowiły inaczej.

10.2. Uprawnienia procesowe sądu polubownego

Jak wspomnieliśmy to już w uwarunkowaniach wstępnych, zakres uprawnień sądu polubownego jest bardzo szeroki, np. sąd polubowny może przeprowadzić dowód z przesłuchania świadków, z dokumentów, oględzin, a także inne konieczne dowody, należy jednak podkreślić, że nie może jednak stosować środków przymusu. W art. 1191 § 2 i 3 k.p.c. przewidziano także, że w braku odmiennego uzgodnienia stron, sąd polubowny może także:

- wyznaczyć biegłego lub biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii;
- zażądać od strony dostarczenia biegłemu odpowiednich informacji lub przedstawienia mu albo udostępnienia do zbadania dokumentów lub innych przedmiotów.

Ponadto § 3 przewiduje, że w braku odmiennego uzgodnienia stron, na żądanie strony lub jeżeli sąd polubowny uzna to za konieczne, biegły po przedstawieniu swojej pisemnej lub ustnej opinii uczestniczy w rozprawie, w toku której strony mogą zadawać mu pytania oraz żądać wyjaśnień.

10.3. Przeprowadzenie dowodu przez sąd rejonowy

Zgodnie z art. 1192 § 1 i 2 sąd polubowny może zwrócić się o przeprowadzenie dowodu lub wykonanie innej czynności, której sąd polubowny nie może wykonać, do sądu rejonowego, w którego okręgu dowód lub czynność powinna być przeprowadzona. W postępowaniu dowodowym przed sądem rejonowym mogą wziąć udział strony i arbitrzy z prawem zadawania pytań. Powyższy przepis stosuje się także, gdy miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej lub nie jest oznaczone.

10.4. Rozprawa

O potrzebie przeprowadzenia rozprawy mogą zdecydować strony. W braku odmiennego uzgodnienia stron, sąd polubowny decyduje o tym, czy przeprowadzić rozprawę w celu przedstawienia przez strony twierdzeń lub dowodów na ich poparcie, czy też postępowanie będzie prowadzone na podstawie dokumentów i innych pism bez wyznaczania rozprawy. Jeżeli strony nie uzgodniły, że postępowanie będzie prowadzone bez wyznaczania rozprawy, sąd polubowny jest obowiązany rozpoznać sprawę na rozprawie, gdy jedna ze stron tego zażąda. Ustawodawca nakazuje jednak, że strony powinny być odpowiednio wcześniej zawiadomione o rozprawie oraz posiedzeniach sądu polubownego odbywanych w celu przeprowadzenia dowodów. Aby zapewnić równość stronom, nakazano w art. 1189 § 3 k.p.c., aby wszelkie pisma składane przez stronę sądowi polubownemu były doręczone drugiej stronie. Obu stronom powinny być też doręczone opinie biegłych oraz inne dowody na piśmie, które sąd polubowny może wziąć pod uwagę przy rozstrzygnięciu sporu.

10.5. Zabezpieczenie roszczenia przez sąd polubowny

Jeżeli strony nie uzgodniły inaczej, sąd polubowny na wniosek strony, która uprawdopodobniła dochodzone roszczenie, może postanowić o zastosowaniu takiego sposobu zabezpieczenia, który uzna za właściwy ze względu na przedmiot sporu. Wydając takie postanowienie sąd polubowny może uzależnić jego wykonanie od złożenia stosownego zabezpieczenia (art. 1181 § 1 k.p.c.).

Na wniosek stron sąd polubowny może zmienić lub uchylić postanowienie dotyczące zabezpieczenia roszczenia.

Postanowienie sądu polubownego o zastosowaniu tymczasowego środka zabezpieczającego podlega wykonaniu po nadaniu mu klauzuli wykonalności przez sąd państwowy.

Aby ograniczyć pochopne stosowanie zabezpieczenia, art. 1182 k.p.c. stanowi, że jeżeli zastosowanie zarządzonego przez sąd polubowny tymczasowego środka zabezpieczającego było oczywiście nieuzasadnione, strona, na rzecz której środek ten został zastosowany, odpowiada za wynikłą stąd szkodę. Roszczenie o naprawienie szkody może być dochodzone także w toczącym się postępowaniu przed sądem polubownym.

10.6. Skutki uchybienia przepisom

Jeżeli uchybiono przepisom związanym z postępowaniem polubownym, od których strony mogły odstąpić albo uchybiono określonym przez strony zasadom postępowania przed sądem polubownym, strona, która o powyższym uchybieniu wiedziała, nie może podnieść zarzutu takiego uchybienia przed sądem polubow-

nym, ani też powołać się na takie uchybienie w skardze o uchylenie wyroku sądu polubownego, jeżeli nie podniosła zarzutu niezwłocznie lub w terminie określonym przez strony bądź stosowne przepisy (art. 1193 k.p.c.).

11. UZNANIE WYROKÓW

11.1. Ostatnie nowelizacje i stan obecny

Kodeks postępowania cywilnego w zakresie sądów polubownych przeszedł dwie nowelizacje⁵. Pierwsza to tzw. mała nowelizacja k.p.c. z 2 lipca 2004 roku weszła w życie z dniem 5 lutego 2005 roku. Zmieniono tu zasady uznawania wykonywania wyroków i ugód zawartych przed sądem polubownym (art. 711 k.p.c.). Wcześniej aby uzyskać takie uznanie, konieczne były dwa etapy postępowania, co zastąpiono poprzez rozróżnienie pomiędzy wyrokami i ugodami nadającymi się do egzekucji i pozostałymi. Te nienadające się wymagały poddania ich specjalnej procedurze przed sądem powszechnym, w której sąd stwierdzał ich skuteczność. Zaś nadające się do egzekucji uzyskiwały moc prawną po postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności. Po nowelizacji z dnia 28 lipca 2005 roku powyższe przepisy zostały przeniesione i mieszczą się obecnie w art. 1212 § 1 k.p.c.

Zgodnie z art. 1212 § 1 k.p.c., wyrok sądu polubownego lub ugoda przed nim zawarta mają moc prawną na równi z wyrokiem sądu lub ugodą sądową po ich uznaniu przez sąd powszechny albo stwierdzeniu przez sąd powszechny ich wykonalności. Zaś art. 777 pkt 2 k.p.c. stanowi, że wyrok sądu polubownego lub ugoda zawarta przed takim sądem jest tytułem egzekucyjnym po nadaniu klauzuli wykonalności.

Pewien problem może stanowić, który to sąd będzie właściwy dla rozpoznania wniosku lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Analiza art. 1158 § 1 k.p.c. wyjaśnia ten problem wskazując na sąd, który byłby właściwy dla rozpoznania sprawy. Zgodnie z art. 1213 k.p.c., każda strona, która pragnie otrzymać klauzulę wykonalności lub uznanie, powinna złożyć stosowny wniosek do tak ustalonego sądu powszechnego. Wniosek taki należy uzupełnić o oryginał wyroku lub ugody (lub odpis poświadczony przez sąd polubowny), oryginał zapisu na sąd polubowny (lub odpis). Powyższe dokumenty mogą być w języku obcym, ale przed złożeniem do sądu polubownego należy dokonać ich tłumaczenia na język polski.

⁵ Szerzej na ten temat: A. Tynel, *Uznawanie i stwierdzanie wykonalności wyroku sądu polubownego*, PUG 2005, Nr 9, s. 16.

11.2. Odmowa uznania wyroku

Jednym z ważniejszych elementów wzmacniania sądownictwa polubownego jest ograniczenie przesłanek do odmowy uznania jego wyroków.

Sąd odmawia (zgodnie z art. 1214 § 3 k.p.c.) uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej jeżeli:

1. według przepisów ustawy spór nie może być poddany pod rozstrzygnięcie sądu polubownego;
2. uznanie lub wykonanie wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego).

Należy tu podkreślić, że sąd powszechny nie prowadzi w powyższych sprawach badania dowodów czy zasadności wyrokowania.

Aby promować sądownictwo polubowne, ustawodawca uregulował także uznanie wyroków z zagranicy.

Odmowa uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego wydanego za granicą (lub ugody zawartej przed takim sądem) jest szerzej uregulowana. Dochodzi tu art. 1215 § 1 i 2 k.p.c., który wskazuje, że orzeczenie następuje po przeprowadzeniu rozprawy, na której strona wnioskująca powinna wykazać, że:

1. nie było zapisu na sąd polubowny, zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny albo utracił moc według prawa dla niego właściwego;
2. nie była należycie zawiadomiona o wyznaczeniu arbitra, o postępowaniu przed sądem polubownym lub w inny sposób była pozbawiona możliwości obrony swoich praw przed sądem polubownym;
3. wyrok sądu polubownego dotyczy sporu nieobjętego zapisem na sąd polubowny lub wykracza poza zakres takiego zapisu, jeżeli jednak rozstrzygnięcie w sprawach objętych zapisem na sąd polubowny daje się oddzielić od rozstrzygnięcia w sprawach nieobjętych tym zapisem lub wykraczających poza jego zakres, odmowa uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego może dotyczyć jedynie spraw nieobjętych zapisem lub wykraczających poza jego zakres;
4. skład sądu polubownego lub postępowanie przed tym sądem nie były zgodne z umową stron lub – w braku w tym przedmiocie umowy – nie były zgodne z prawem państwa, w którym przeprowadzono postępowanie przed sądem polubownym;
5. wyrok sądu polubownego nie stał się jeszcze dla stron wiążący lub został uchylony albo jego wykonanie zostało wstrzymane przez sąd państwa, w którym lub według prawa którego wyrok ten został wydany.

Na postanowienie sądu w sprawach uznania i stwierdzenia wykonalności służy zażalenie (art. 1214 § 1 k.p.c.).

12. SPROSTOWANIA, ROZSTRZYGNIĘCIE WĄTPLIWOŚCI CO DO TREŚCI, UZUPEŁNIENIE WYROKU

Uwzględniając, że nowa instytucja sądów polubownych może mieć szereg uchybień wymagających drobnych korekt opracowano w art. 1200 do 1203 specjalne przepisy o sprostowaniach, rozstrzyganiu wątpliwości co do treści i uzupełnianiu wyroków.

I tak, zgodnie z art. 1200 § 1 k.p.c. w terminie 2 tygodni od dnia otrzymania wyroku, jeżeli strony nie uzgodniły innego terminu:

1. każda ze stron może, po zawiadomieniu drugiej strony, zwrócić się do sądu polubownego o sprostowanie w tekście wyroku niedokładności, błędów pisarskich albo rachunkowych lub innych oczywistych omyłek;
2. każda ze stron może, po zawiadomieniu drugiej strony, zwrócić się do sądu polubownego o rozstrzygnięcie wątpliwości co do treści wyroku.

W § 2 stwierdzono, że jeżeli sąd polubowny uzna wniosek za uzasadniony, dokonuje sprostowania lub wykładni wyroku w terminie 2 tygodni od dnia otrzymania wniosku. Wykładnia stanowi integralną część wyroku.

Sprostowanie błędów pisarskich reguluje art. 1201 k.p.c., stwierdza on, że w terminie miesiąca od dnia wydania wyroku sąd polubowny może z urzędu sprostować błędy pisarskie albo rachunkowe lub inne oczywiste omyłki. O dokonanych sprostowaniach sąd polubowny zawiadamia strony.

Zaś art. 1202 k.p.c. stwierdza, że jeżeli strony nie postanowiły inaczej, każda z nich może, po zawiadomieniu drugiej strony, zwrócić się do sądu polubownego w terminie miesiąca od dnia otrzymania wyroku z wnioskiem o jego uzupełnienie co do żądań zgłoszonych w postępowaniu, o których sąd polubowny nie orzekł w wyroku. Po rozpoznaniu wniosku sąd polubowny wydaje wyrok uzupełniający w terminie do dwóch miesięcy od dnia złożenia wniosku.

Warto podkreślić elastyczny charakter ww. terminów, gdyż art. 1203 § 1 k.p.c. stanowi, że sąd polubowny może przedłużyć termin do złożenia wniosku o sprostowanie, wykładnię lub wydanie wyroku uzupełniającego, jeżeli uzna to za niezbędne.

13. SKARGA O UCHYLENIE WYROKU SĄDU POLUBOWNEGO

Zgodnie z art. 1205 § 1 k.p.c. wyrok sądu polubownego wydany w Rzeczypospolitej Polskiej może zostać uchylony przez sąd wyłącznie w postępowaniu wszczętym na skutek wniesienia skargi o jego uchylenie, zgodnie z poniższymi przepisami. Z tym, że jeżeli strony ustaliły, że postępowanie przed sądem polubownym będzie obejmowało więcej niż jedną instancję, przepis § 1 dotyczy ostatecznego wyroku sądu polubownego rozstrzygającego o żądaniach stron.

W art. 1206 § 1 i 2 k.p.c. wskazano, kiedy strona może w drodze skargi żądać uchylenia wyroku sądu polubownego. Chodzi tu o następujące sytuacje:

1. brak było zapisu na sąd polubowny, zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny albo utracił moc według prawa dla niego właściwego;
2. strona nie była należycie zawiadomiona o wyznaczeniu arbitra, o postępowaniu przed sądem polubownym lub w inny sposób była pozbawiona możliwości obrony swoich praw przed sądem polubownym;
3. wyrok sądu polubownego dotyczy sporu nieobjętego zapisem na sąd polubowny lub wykracza poza zakres takiego zapisu, jeżeli jednak rozstrzygnięcie w sprawach objętych zapisem na sąd polubowny daje się oddzielić od rozstrzygnięcia w sprawach nieobjętych tym zapisem lub wykraczających poza jego zakres, wyrok może być uchylony jedynie w zakresie spraw nieobjętych zapisem lub wykraczających poza jego zakres; przekroczenie zakresu zapisu na sąd polubowny nie może stanowić podstawy uchylenia wyroku, jeżeli strona, która brała udział w postępowaniu, nie zgłaszała zarzutów co do rozpoznania roszczeń wykraczających poza zakres zapisu;
4. nie zachowano wymagań co do składu sądu polubownego lub podstawowych zasad postępowania przed tym sądem, wynikających z ustawy lub określonych przez strony;
5. wyrok uzyskano za pomocą przestępstwa albo podstawą wydania wyroku był dokument podrobiony lub przerobiony;
6. w tej samej sprawie między tymi samymi stronami zapadł prawomocny wyrok sądu.

Uchylenie wyroku sądu polubownego następuje także wtedy, gdy sąd stwierdził, że:

1. według ustawy spór nie może być rozstrzygnięty przez sąd polubowny,
2. wyrok sądu polubownego jest sprzeczny z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego).

Postępowanie ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego odbywa się generalnie według przepisów księgi pierwszej części k.p.c. W części piątej przewidziano jednak kilka przepisów szczególnych, np. wskazano w art. 1208 § 1 k.p.c., że skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego wnosi się w terminie trzech miesięcy od dnia doręczenia wyroku lub – jeżeli strona wniosła o uzupełnienie, sprostowanie bądź wykładnię wyroku – w ciągu trzech miesięcy od dnia doręczenia przez sąd polubowny orzeczenia rozstrzygającego o tym wniosku. W pewnych jednak przypadkach termin ten wydłuża się, z tym, że strona nie może jednak żądać uchylenia wyroku sądu polubownego po upływie pięciu lat od dnia doręczenia jej wyroku sądu polubownego. Wprowadzono także prawo, że sąd, do którego wniesiono skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego, może – na wniosek jednej ze stron – zawiesić postępowanie na czas określony, aby umożliwić sądowi polubownemu ponowne podjęcie postępowania w celu usunięcia podstaw do uchylenia wyroku sądu polubownego. W podjętym postępowaniu sąd polubowny wykonuje czynności

wskazane przez sąd. Stronom nie przysługuje jednak odrębna skarga o uchylenie wydanego w tym trybie wyroku sądu polubownego. Zarzuty do czynności sądu polubownego oraz przeciwko wydanemu wyrokowi sądu polubownego rozpoznaje sąd po podjęciu postępowania (art. 1209 § 1 i 2 k.p.c.).

Istnieje też możliwość, że sąd na posiedzeniu niejawnym wstrzyma wykonanie wyroku sądu polubownego, może jednak uzależnić wstrzymanie od złożenia zabezpieczenia. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie (art. 1210 k.p.c.).

Ważne jest jednak, że uchylenie wyroku sądu polubownego nie powoduje wygaśnięcia zapisu na sąd polubowny, chyba że strony postanowiły inaczej (art. 1211 k.p.c.).

14. PRZECHOWYWANIE AKT SĄDÓW POLUBOWNYCH

Zgodnie z art. 1204 k.p.c., akta sprawy wraz z oryginałem wyroku sąd polubowny składa w sądzie. Stałe sądy polubowne mogą przechowywać akta we własnych archiwach i wówczas powinny udostępniać je sądowi oraz innym uprawnionym organom na ich żądanie. W razie ponownego rozpoznania sprawy przez sąd polubowny, sąd ten jest uprawniony do wglądu w złożone akta.

15. UWAGI KOŃCOWE

15.1. Podsumowanie rozwiązań pozytywnych

Tytułem podsumowania wpierw wskażemy kilka zasad i praw, które zachowano, lub które pozytywnie wzmacniają elastyczność sądów polubownych.

Pomimo licznych wyjątków przewidzianych dla sądów polubownych, nadal generalną zasadą, która kształtuje postępowanie, jest zasada równości. Zgodnie z art. 1183 k.p.c., w postępowaniu przed sądem polubownym strony powinny być traktowane równoprawnie. Każda ze stron ma prawo do wysłuchania i przedstawienia swoich twierdzeń oraz dowodów na ich poparcie.

Nadal podstawowym prawem stron jest możliwość uzgodnienia przez nie zasad i sposobu postępowania przed sądem polubownym. Należy tu zaznaczyć, że granicą wzajemnych uzgodnień są jednak przepisy k.p.c. Ponadto wzrastają uprawnienia sądu polubownego, np. gdy brak jest konkretnego uzgodnienia stron, sąd polubowny może, z zastrzeżeniem przepisów ustawy, prowadzić postępowanie w taki sposób, jaki uzna za właściwy. Warto podkreślić także, że sąd polubowny nie jest związany ogólnymi przepisami o postępowaniu przed sądem (art. 1185 § 2 k.p.c.). Ustawodawca w art. 1185 k.p.c. daje sądowi polubownemu nieograniczone prawo do wyznaczania miejsca postępowania (chyba że strony nie uzgodniły inaczej), w ten sposób sąd polubowny niezależnie od ustalonego miejsca postępowania może

wyznaczyć posiedzenie w każdym miejscu, jakie uzna za stosowne dla odbycia narady arbitrów albo dla przeprowadzenia dowodów.

Zaletą nowej regulacji jest wprowadzenie szeregu czytelniejszych terminów. Takim klasycznym przykładem jest nowe pojęcie „stwierdzenie skuteczności” w stosunku do wyroków i ugód, które nie nadają się do wykonania poprzez egzekucję. Zaś termin „stwierdzenie wykonalności” ograniczono wyłącznie do wyroków lub ugód nadających się do wykonania w drodze egzekucji⁶.

14.2. Uwagi krytyczne

Postępowanie polubowne pomimo znacznego doprecyzowania ma jeszcze miejsca wymagające dalszych uzupełnień. Najnowsza literatura ma też sugestie kilku najnowszych przepisów, np. znaczne rozszerzenie zakresu spraw, które podlegają pod sądy polubowne jest pozytywnym rozwiązaniem. Wprowadzenie pewnych pojęć rodzić może trudności interpretacyjne. Przede wszystkim istnieje problem ustalania, co może być przedmiotem ugody sądowej. Szczególnie kwestia ta jest złożona dla teoretyków prawa. Ta trudność wynika z faktu, że mogą istnieć przeszkody do ugody w aspekcie cywilnoprawnym, materialnym, a mogą też istnieć przeszkody typowo procesowe. Każda z przeszkód uniemożliwia zaś wykonanie zapisu. Szczególnie należy sądzić, że w przypadku wyjątkowo złożonych spraw strony będą obawiać się, że zapis będzie niewykonalny.

Niezrozumiały jest zapis w art. 1168 § 1 k.p.c. wskazujący, że jeśli arbitrer odmawia pełnienia swej funkcji lub gdy jej pełnienie okaże się z innych przyczyn niemożliwe „zapis na sąd polubowny traci moc, chyba że strony postanowiły inaczej”. Znacznie prostsze byłoby zaproponowane przez prof. J. Okolskiego sformułowanie, że „zapis na sąd polubowny traci moc tylko wtedy, gdy strony tak postanowią”⁷. Prof. J. Okolski uzasadnia takie rozwiązanie poprzez to, że odmowa pełnienia powierzonej funkcji przez arbitra nie może niweczyć woli stron poddania rozstrzygnięcia sporu sądowi polubownemu.

Pewnym utrudnieniem dla sądów polubownych jest możliwość wyłączenia arbitra przez sąd powszechny. Zaskarżenie odmowy wyłączenia arbitra do sądu miałooby uzasadnienie, gdyby wniosek o wyłączenie arbitra był ograniczony czasowo. Brak jakichkolwiek rygorów może powodować pełne blokowanie sądownictwa polubownego.

Uważa się, że wadą jest też umieszczenie przepisów o sądach polubownych w ramach k.p.c., gdyż może dochodzić do sporów pomiędzy zasadami z części ogólnej k.p.c. a zapisami regulującymi działalność sądów np. w zakresie poufności rozprawy (gdyż ogólną zasadą z k.p.c. jest to, że rozprawy są jawne). Stosowanie odrębnej ustawy występuje.

⁶ Szerzej o tym: M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego, komentarz do nowelizacji*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 206.

⁷ J. Okolski, *Arbitraż, wątpliwości i zastrzeżenia*, Rzeczpospolita z 15.04.2005, Nr 88, s. C5.

Pomimo szerokiego ujęcia przepisów nowelizujących bardzo niewiele poświęcono w nich miejsca na problematykę związaną z treścią regulaminów sądów polubownych. Z natury rzeczy akty te są niejako częścią umowy o zapis na sąd polubowny.

Wskazane byłoby także wprowadzenie, przynajmniej w niektórych sytuacjach, zwrotu kosztów postępowania lub możliwości korzystania z adwokata z urzędu.

Pewien niedosyt rodzi brak wprowadzenia do nowelizacji szeregu nowych pojęć z literatury. Na przestrzeni ostatnich lat bogata już literatura wypracowała szereg nowych pojęć związanych z sądownictwem polubownym. Np. od jakiegoś czasu wskazuje się, że oprócz zapisu na sąd polubowny należy odróżniać tzw. kompromis. Kompromis jest umową sporządzoną w trakcie już istniejącego sporu, która poddaje spór pod sąd polubowny.

Należy tu podkreślić, że oprócz korzyści, jakie odnoszą przedsiębiorcy z istnienia sądów polubownych w kontaktach krajowych i zagranicznych, to także i Skarb Państwa powinien w większym zakresie korzystać z międzynarodowych sądów polubownych, ale z siedzibą w Polsce.

Dotychczasowy brak uregulowań nie sprzyjał rozwojowi sądownictwa polubownego i to zarówno orzekającego w sprawach dotyczących podmiotów polskich, ale także przedsiębiorcy polscy, a przede wszystkim podmioty rządowe widząc takową lukę instytucjonalną nie wskazywali w umowach ze stroną zagraniczną Sądu Arbitrażowego w Warszawie, Krakowie, czy też w Rzeszowie, a sądy zagraniczne.

Negatywne skutki takiego zachowania dostrzega już Prokuratoria Generalna⁸. Są to niekorzystne wyroki dla Skarbu Państwa wynikające z braku wiedzy o realiach polskich, wysokie koszty postępowania, przewlekłość spowodowana odległością itp.

Wypromowanie Polski jako lokalnego ośrodka dla rozstrzygania jeśli już nie wszelkich sporów gospodarczych, ale przynajmniej związanych z określoną specjalizacją, zapewni lepszą ocenę dowodów, a poprzez to wyższy poziom orzecznictwa, może też stanowić istotny bodziec dla nauki prawa.

Znaczącą rolę sądownictwo polubowne także spełniać może tworząc pozytywny wizerunek Polski poprzez jej kompetentnych i sprawiedliwych prawników.

15.3. Podstawowe zalety sądów polubownych (przegląd ogólny)

Katalog zalet zawiera dwie grupy czynników pozytywnych. Są to czynniki o charakterze ogólnym. Druga grupa to zalety, które wiążą się ze specyficznymi branżami lub rodzajem działań.

⁸ M. Dziura (Prezes Prokuratury Generalnej Skarbu Państwa), *Coraz dłuższa lista roszczeń wobec państwa*, Rzeczpospolita z 7.07.2006 r.

Do zalet o charakterze ogólnym można zaliczyć:

1. Oszczędność kosztów

Oszczędność ta wynika z możliwości dokładnego przewidzenia wszelkich wydatków z wyprzedzeniem. Przede wszystkim jednak ograniczone są tu instancje odwoławcze, zaś dobór arbitrów i związane z tym koszty (np. w zakresie ich wynagrodzenia są ustalane na poziomie dogodnym dla stron umowy).

2. Możliwość ustalania wraz ze stroną składu sądu arbitrażowego

Generalnie arbitrem, czyli członkiem składu sądu arbitrażowego, może być każda osoba fizyczna posiadająca pełną zdolność do czynności prawnej, pełnię praw publicznych i honorowych, poza sędzią państwowym.

3. Bardzo szeroki zakres przedmiotowy, który podlega pod zapis na sąd polubowny

4. Większa elastyczność orzekania

5. Oszczędność czasu

Oszczędność czasu wynika z prostszej procedury. Ponadto sądy polubowne, zarówno działające w sposób permanentny, jak i powoływane do poszczególnych spraw (tzw. sądy polubowne ad hoc), wydają orzeczenia znacznie szybciej niż sądy państwowe gdyż arbitrzy z zasady uwzględniają potrzeby obrotu gospodarczego. Są też osoby, z którymi zgadzają się co do pewnych zasad.

6. Utajnienie sporu

W działalności gospodarczej każda informacja o sporach i konfliktach może zniechęcać kontrahentów. Spory takie źle wpływają na inne firmy, stąd jest zasadne ograniczenie jawności spraw.

7. Możliwość pełnego wyłączenia sporów przed sądem powszechnym

Zapis na sąd polubowny powoduje, że w przypadku, gdy jedna ze stron skieruje skargę do sądu powszechnego (mieszczącą się w zakresie zapisu), sąd po podniesieniu zarzutu powinien na posiedzeniu niejawnym pozew odrzucić.

8. Prostota w uzyskaniu tytułu egzekucyjnego

Wyrok sądu polubownego (lub zawarta tam ugoda) są tytułem egzekucyjnym po nadaniu klauzuli wykonalności.

9. Szersza możliwość stosowania wyspecjalizowanych mediacji

Zaletą sądów polubownych jest możliwość połączenia ich działalności (a niekiedy konieczność) z mediacjami, których skuteczność po zawarciu ugody w formie aktu notarialnego także może uzyskać klauzulę wykonalności (np. w Polsce Sąd Arbitrażowy przy PIHZ w Warszawie z zasady w pierwszym etapie stosuje instrumenty mediacji).

Należy tu podkreślić, że mediacje stosowane w sądach polubownych znacznie odbiegają na korzyść od mediacji w sądach powszechnych, gdyż prowadzone są przez autentycznych specjalistów i stosuje się tu różnorodne techniki z uwzględnieniem wiedzy z nauki organizacji i zarządzania.

Beata Sagan*

Problematyka poufności sądownictwa polubownego (komunikat)

Genezy sądownictwa polubownego szukać należy w prawie rzymskim, które znało umowę stron, przedmiotem której było powierzenie rozstrzygnięcia sporu osobie prywatnej. Kontrakt ten określano jako *compromis sum*, a osobę rozstrzygającą spór nazywano arbitrem¹. Prawo polskie w okresie przedrozbiorowym określało sąd polubowny jako jednanie, a z instytucji tej korzystano na równi z sądownictwem państwowym². W czasie zaborów polskie społeczeństwo korzystało często z sądownictwa polubownego, unikając tym samym rozstrzygania spraw przez sądy zaborcze³.

W czasach nowożytnych nastąpił intensywny rozwój sądownictwa polubownego, co ma ścisły związek z rozwojem gospodarczym. We współczesnym kształcie pojednawcze metody rozwiązywania sporów (tzw. ADR) pojawiły się w USA w latach siedemdziesiątych, będąc fragmentem szerszego ruchu „pokojuowego rozwiązywania sporów”. Zatem o rozwoju metod polubownego załatwiania sporów zdecydowały nie tylko realia gospodarcze, ale także względy ideowe. Powstanie niepaństwowych instytucji rozstrzygających konflikty uznawano za przejaw dążenia różnorodnych grup społecznych do demokratyzacji prawa i wymiaru sprawiedliwości oraz upowszechniania nieantagonistycznych i konstruktywnych metod pojednawczych⁴.

Za zaletę sądownictwa polubownego uważa się profesjonalizm. Współczesne stosunki prawne w dziedzinie gospodarki stają się coraz bardziej skomplikowane, a ich rozstrzyganie wymaga niejednokrotnie bardzo dokładnej wiedzy i znajomości danej branży, dlatego też arbiter, będący znawcą pewnej dziedziny, jest w stanie trafniej rozstrzygnąć spór niż sędzia państwowy, który ma znikomy kontakt z praktyką życia gospodarczego. Dlatego też sądownictwo polubowne (arbitrażowe) minimalizuje ryzyko pomyłki sądowej. Istotną jego cechą jest efektywność. Po-

* Dr Beata Sagan – Zakład Prawa Handlowego i Gospodarczego, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski.

¹ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 8.

² S. Dalka, *Sądownictwo...*, op. cit., s. 10.

³ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*. Wydanie VII, Warszawa 1999, s. 391.

⁴ R. Morek, *ADR w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2004, s. 4–8.